

Követjelentés Magyarország állapotairól 1521-ből

Az 1520-as évek magyar diplomáciájának megítéléséhez több angol forrás is rendelkezésre áll, melyek kevésbé kerültek a kutatás homlokterébe. Az angol követjelentések igen megbízhatóak. A Tudorok hírszerzése néhány évtized alatt nagy fejlődésen ment keresztül s a velenceivel vetekedett. Állandó megbízottak küldték jelentéseiket több udvarból is. Budán nem volt állandó képviselő, de a határhoz közel tartózkodó, Ferdinánd főherceghez akkreditált vagy velencei és raguzai követeik szinte naponta jelentettek Thomas Wolsey bíborosnak, yorki érseknek, VIII. Henrik kancellárjának. A Tudorok nem sajnálták növekvő bevételeiket ebbe is befektetni.

Vizsgálendő forrásunk egy keltezetlen, de 1521 augusztusára datálható követjelentés, amely II. Lajos követének, Girolamo Balbi (Hieronymus Balbus) pozsonyi prépostnak¹ az Antwerpenben tartózkodó² V. Károly császár előtti audienciáján tett *oratióját*, illetve az ott töltött első néhány napján különböző, főként az angol követekkel való tárgyalásait foglalja össze. Szereplése, a császár előtti előadása Magyarország helyzetéről szinte teljes egészében bekerült Sir Richard Wingfield és Tommaso Spinelli birodalmi angol követek részletes tolmácsolásá-

¹ Balbi „Jeromos”, humanista, előkelő velencei familia sarja, Rómában, Padovában, Párizsban járt egyetemre. 1498–1504 között veszprémi kanonok, majd II. Lajos nevelője, 1508-ban egeri őrkanonok, 1513-ban pécsi kanonokja, váci, 1515–1521 között pozsonyi prépost. Több diplomáciai küldetést teljesített. *Knauz Nándor*: Balbi Jeromos gurki püspök és pozsonyi prépost élete. Kézirat, év nélkül. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Magyar nyelvű kötetes kéziratok, Quart. Hung. 1480. X. köt. Kisebb dolgozatok. fol. 118–133.; *Uő*: Balbi Jeromos, II. Lajos király tanára. Magyar Sion 4. (1866) 5–27., 81–106., 161–183., 242–261., 321–352., 386–419., 481–502.; *Hermann Zsuzsanna*: Egy humanista karrierje. (Balbi Jeromos.) Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei. II. Bp. 1964. 225–244.; *Fedeles Tamás*: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526). Pécs 2005. 321–323. (23. sz.); *Köblös József*: Az egyházi közéletreget Mátyás és a Jagellók korában: a budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával. Bp. 1994. 444–445.; *Gerhard Rill*: Balbi Girolamo. In: *Dizionario Biografico degli Italiani*. Vol. 5. Roma 1963. 370–374.; Hieronymus Balbus: Poet, Humanist, Diplomat, Bischof: opera omnia quae supersunt. Hrsg. Anton F. W. Sommer. Vol. 1–5. (Editiones neolatinæ, Bd. 5.) Wien 1991. Vol. 1. – A tanulmány megjelenését a Debreceni Egyetem kutatási pályázata támogatta. A szerző az MTA-DE Lendület „Magyarország a középkori Európában” (LP2014-13/2014.) kutatócsoportjának tagja.

² Júl. 15-től Antwerpenben, majd szept. 2-től Brüsszelben: Politische Korrespondenz Kaiser Karls V. (POLKA WEB) Hrsg. Horst Rabe, Heide Stratenwerth. – <http://karl-v.bsz-bw.de/rech/itinerar.htm> (2013. okt. 4.)

ban az általuk Wolsey-nak küldött jelentésébe.³ A nyolc foliónyi jelentés kézírata eredeti, a kancelláriai regisztrumból kerülhetett át a 17. században a British Museum Cotton Gyűjteményének egyik kötetébe. A kötetet újrakötötték az újkorban, majd restaurálták is a British Museum 18. századi tűzvésze után, s egyes foliókat új lapokra ragasztottak, de szerencsére e kéziratnak csupán csekély részét, egyes lapszéleket érte csak károsodás. Már a 16. században tematikusan vették lajstromba és kötötték kódexekbe a követjelentéseket. E *relatiót* már az Anglia és Németalföld (Burgundia) közötti diplomáciai vonatkozásúakkal együtt kötötték egy kódexbe (*Records and papers concerning England and Burgundy, 1521–1522*). Így került a Cotton Gyűjteménybe is, majd az Egyesült Királyság Nemzeti Levéltárában (The National Archives, The Public Record Office, Kew, Surrey [PRO]) is így klasszifikálták (VIII. Henrik-kori Külügyi Iratok – State Papers – „Low Countries, reign Henry VIII”).⁴ Azonosítását nehezíti, hogy sem aláírást, sem kelteztést nem tartalmaz, csak a regisztrumbeli kéz írta a margóra a követek nevét és a feltételezett dátumot, augusztust. Mégis, a kontextusból kiderül, augusztus legvégére tehető. Ugyan az 1870-ben kiadott VIII. Henrik-kori okmánytár szerkesztője, J[ohn] S[herren] Brewer az augusztusban keltezett iratok legvégére tette, a modern digitális kiadás már szeptember hónapozhoz sorolja be.⁵

A datálást segíti, hogy a szóban forgó magyar követ – kétségkívül Hieronymus Balbus – II. Lajos augusztus 7-én – már Nándorfehérvár ostroma közepette, a tétényi táborból – Wolsey kardinálishoz írt levelét viszi Angliába, így e dátum után indulhatott útnak, s augusztus vége (legkorábban 20–22-e) előtt nem érhetett el Németalföldre.⁶ Feladata az volt, hogy V. Károlytól és VIII. Henrik-től pénzsegélyt eszközöljön ki. A jelentés kiadói, Anglia követei még augusztus 31-én más ügyben küldtek jelentést, s levelük tanúsága szerint épp akkor értek Brüggeből Antwerpenbe.⁷ Így helyezhető a jelentés szeptember legelső napjaira.

³ British Library (a továbbiakban: BL), Cotton Manuscripts (a továbbiakban: MS), Galba B. VII. fol. 69r–72v.

⁴ PRO SP 1: digitális kiadása: State Papers Online, 1509–1714: The complete collection. Early Modern Government in Britain and Europe. Eds. Stephen Alford, John Miller. The National Archives – Gale – Cengage Learning, 2007 – <http://gale.cengage.co.uk/state-papers-online-15091714.aspx> (2013. okt. 4.)

⁵ Letters and Papers Foreign and Domestic of the Reign of Henry VIII. III–IV. Ed. J. S. Brewer. London 1867–1870. (a továbbiakban: LP) III/2. 631–633. (1532. sz.) – British History Online. University of London & History of Parliament Trust, London, 2013. – <http://www.british-history.ac.uk/report.aspx?compid=91221> (2013. szept. 27.)

⁶ Tétény: BL, Cotton MS, Vespasian F. I. fol. 73r., manu propria. – a DF 293 354-ben szerepel (39.), de alig használható, mivel a fotó félig behajtván készült. Magyar történelmi okmánytár a londoni könyv és levéltárakból, 1521–1717. I–II. Szerk. Simonyi Ernő. Pest–Bp. 1859–1875. (a továbbiakban: Londoni okmt.) I. 65–67. (2. sz.). Regeszta: LP III/2. 606. (1476. sz.).

⁷ BL, Cotton MS, Galba B. VII. fol. 115.; LP III/2. 627–628. (1524. sz.). Spinelli aug. 9-én Brüggeben van: BL, Cotton MS, Galba B. VII. fol. 97r–98v.; LP III/2. 609. (1482. sz.). Wingfield július végén Dunkerque-ben: BL Cotton MS, Caligula E. III. fol. 6r.; LP III/2. 591–592. (1448. sz.).

Brewer regesztája igen tömör, a mai kiadás is azt közli, az eredeti szöveg sokkal többet ígér. A magyar történetírásban csupán néhány hónapja szentelt neki figyelmet Botlik Richárd.⁸

Ugyan a követ *oratóija* nem maradt fenn,⁹ az angol követek szóról szóra tolmácsolva Balbi előadását, részletesen beszámolnak Magyarország korabeli állapotairól és igen értékes adatokkal szolgálnak II. Lajos kormányzatának helyzetéről, a törökkel és a császárral való viszonyáról.

Wingfield és Spinelli jelentik, hogy a császárnál audiencián vett részt egy „velencei származású, rendkívüli tudással bíró” magyar követ.¹⁰ Megbízólevelei szerint a feladata az, hogy tudósítsa a császárt a török invázióról, illetve arról, milyen állapotban hagyta ott a királyságot, valamint kérjen segítséget Károlytól.¹¹ A pozsonyi prépost emlékeztette V. Károlyt, hogy már korábban követtársával együtt felkeresték és beszámoltak a török ügyekről, a szultán apjának (I. Szelimnek) a haláláról.¹² Ez egy korábbi, az év eleji, a worms-i birodalmi gyűlés előtti látogatásra utal.¹³ A követ jórészt ismerteti, s meg is ismétli akkori kéréseit. Királyának az a célja, hogy megtudja, hogy most, amikor a török megtámadta Magyarországot és ostrom alá vette Nándorfehérvárt, „a pápa, a császár és más keresztény fejedelmek hogyan vélekednek erről”. Azt kívánja, „a császár nyilvánítsa ki, mi a szándéka”, mert az ország „a folytonos harcok miatt nem képes kitartani”, nem fog kibírni egy „hosszú háborús időszakot a török ellen külső segítség és támasz nélkül”.¹⁴ Számunkra érdekes az indoklása, hiszen jó értékítéletet ad a Jagelló-korról. „Az ország, különösképp Mátyás király halála óta sok embert és erőt veszített”, és „mivel nincs már hatalma, úgy határozta, óvakodnak attól,

⁸ *Botlik Richárd*: Egy évtized a Szapolyai-testvérek és a Magyar Királyság politikai elitjének történetéből (1514–1526). A korabeli angol diplomácia iratainak felhasználásával. (Megjelenés alatt) 19.

⁹ Nem került be nyomtatásban is megjelent műveibe: Hieronymi Balbi Opera poetica, Oratoria ac Politico-moralia. Collegit Josephus de Retzer. I. Vindobonae 1791.

¹⁰ „[...] themporor thambassadors being present gave audience to thambassador of Hungrey, a Venytian borne and reputed of a singular lernyng” – BL, Cotton MS, Galba B VII. fol. 69r–72v.

¹¹ „his credentiall lettres delyvered said his charge is to declare the envasion made by the Turk to the realme of his maister, in what state he lefte the realme, and requiring assistance” – uo.

¹² „[...] themporor being at Colayne with he with his collega amongst other things had in commandimint to declare the dethe of the Turk father of this moderne” – uo.

¹³ Egy másik tanulmányomban körüljártam, Balbi milyen információkkal szolgált az ún. „szülejmáni ajánlatról”. A jelentés egyéb mozzanatairól nem szóltam: Adalékok az 1521-es „szülejmáni ajánlathoz” nyugati követjelentések tükrében. In: Középkortörténeti tanulmányok 8. A VIII. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2013. június 17–19.) előadásai. Szeged (megjelenés alatt).

¹⁴ „[to declare] [...] égett lapszél ... with the intent?] the pope, the emperor and other Cristen princes opinions and mynds myght be known disiring his maiestie to show his entention and will [...] and remonstrating the [égett lapszél] realme of Hongre for the contynuall warres susteyned by [not? ...] a long season against the Turke [...] withoute any exsternal comferte or aid” – BL, Cotton MS, Galba B VII. fol. 69r–72v.

hogy bármilyen viszályba kerüljenek a törökkel, anélkül, hogy bizonyosságot szereznének a felől, hogy a császártól és más keresztény fejedelmektől előnyös és hasznavehető segítséget kapnak”.¹⁵ Magyarország ereje megcsappant, az okok a Mátvás-halálát követő időszakra vezethetőek vissza. A magyaroknak szándékukban sem áll, hogy kenyértörésre vigyék a dolgot a törökkel. A császár próbálta türelemre inteni a követet, azt válaszolta, hogy a *Reichstag*ban „minden tőle telhetőt megtesz”, hogy „rávegye” a birodalmi rendeket arra, hogy „valamiképpen gondoskodjanak a magyarokról” – nyilván *Türkenhilfēt* vagy valamilyen gyorssegélyt értve ez alatt.¹⁶ Balbi fel is vázolja, milyen információi vannak I. Szülejmán előrenyomulásáról. „Nagy hadi előkészületeket tett”, úgy, mintha a „Sophi”, azaz Iszmail perzsa sah „ellen menne haddal, de nagy gyanakvással fogadtuk harci készültségét”, éppen ezért „kérjük, hogy a császár és a rendek gyorsan jussanak megegyezésre, és nyújtsanak segítséget”.¹⁷ Mindennek ellenére a császár tudára adja a követnek, „nem valószínű, hogy segítséget tud nyújtani jó fivérének, a királynak”, azt hozván fel mentségére, hogy a francia király áskálódik ellene, illetve Németországon belül „széthúzás és viszály” van.¹⁸ „Egy év múlva” azonban, „ami alatt el fogja tudni háritani” e két akadályt, „ígéri, nem csak a saját, hanem az egész császárság erejével fog fellépni a hitetlenek ellen, és mindent megtesz, hogy erre rávegye a keresztény fejedelmeket is”.¹⁹ Ezt hallván Balbi a legfrissebb híreket osztja meg hallgatóságával. „A török megindult a határaik ellen, és haladéktalanul benyomult a királyságba”.²⁰ Lehet, első kézből szerzett hírt ad az eseményekről – ott lehetett augusztus elején a királyi felvonuláson. „A törökök több várost elfoglaltak a Száva mentén, mert a védők nemtörődömsége miatt egyáltalán nem voltak ellátva szükségességekkel”, és Nándorfehérvárt vették ostrom alá, mely „erős

¹⁵ „[Hongre] was greatly de[p]ryved of men and strengeth and specially after the b[e]reafe of the king Matthyas and concluding for lacke of power they were not determynded to fall into any brechs with the Turk withoute being in certin to have a good effectival assistence of his maiestic and other Cristen princes” – uo.

¹⁶ „wherunto themperor aunswered he went to [...] all thastats of thempery, and that he wolde not lack on hys behalfe to persuade them to som provision and remedy, offeryng perticulerly to do all that he could dissiring the ambassador to have patience” – uo.

¹⁷ „showing the grete preparations the turke had made and how the trute was it shuld be against the Sophis [...] also by som[e] other evidence, were in much suspicion of the Turkes army, requiring instantly the emperor with all thastats to take som[e] short conclusion for to assist them” – uo.

¹⁸ „for the attemptats made by the frenchs kyng, [...] and for the dissensions and discords that were in almayne by the advise of all thastats aunswered to the ambassador that for these two considerations he myght not assist the kyng his good brother” – uo.

¹⁹ „[after] oone yere [...] he thought to have remedied and purvayed the two impediments, promising after not ounly to employe his owne and hole puissance, but also the same of thempery against the infideles, and exporte and persuade asmoche as shuld be in the residue of the cristen princes” – uo.

²⁰ „they had news of the Turkes comyng towards their fronters and immediatly invaded the realme” – uo.

vár, és jól fel van szerelve”, és véleménye szerint „ki fog tartani, ha segítséget kap, de ha elveszik, az egész ország el fog veszni”.²¹ Rá kell mutatnunk, a diplomata tisztában van azzal, hogy várak nincsenek ellátva megfelelő élelemmel és fegyverzettel, és ki meri mondani, hogy „hanyagság és mulasztás” miatt veszett el több erősség. Jól látja Nándorfehérvár kulcsfontosságú stratégiai szerepét is, ugyanakkor ezzel cáfolja is azt a történetírásban felmerült nézetet, hogy Belgrád teljesen magára hagyatva, mindenféle felszerelés és ellátás nélkül esett el.²² A döntő momentum az, ha „segítséget kap”, *akkor* tarthat ki – ezzel hatnia is kellett a császárra, azt sugallnia, hogy egy gyorssegély még mindig üdvös lehet. Ha eleve „eltemette” volna a várat, sok reménye nem maradhatott volna, hogy bármit is kipróbáljon V. Károlyból. A prépost megdöbbenő realitásérzéssel fest képet Magyarország közállapotairól, háborús felkészültségéről. „(Az országnak) nincs pénz, nincsenek kapitányságai” (a *capitayncy* arra utal, nincs szervezett parancsnoklati rendszer, nincs területi alapú védelmi struktúra, de arra is, hogy nincs megfelelő stratégiai vezetés). „Nincsenek gyalogosai, nincs utánpótlása és hadianyaga” (a korabeli *ordnance* a fegyverzetre és tüzérségre is vonatkozhat), „nincs is másuk csak nagyszámú könnyű ló” (itt könnyűlovas katonát érthet), amelyek azonban „jobb(ak), mint a törököké”.²³ Mindazonáltal, mivel nincs „megfelelő katonai szolgálat” (*ap[p]t tenure*), és „azt kevésbé becsülik meg, ellenségeik haderejével összevetve” az ország hadereje *mylitiája*, „Mátyás király elveszítése óta, a mindennapos gyakorlat, a hadi tapasztalat hiánya és a folytonos béke miatt csaknem semmivé lett”.²⁴ Érthetjük úgy is, a Mátyásnak köszönhető tartós török béke miatt tart itt az ország? A *mylitia* egy kései kéz átírása, alatta *malitia* áll. Bár nehezen olvasható az alsó réteg, szerintünk előbb *militia* lehetett, azt írták át *malitiává*, utalva a magyarok közötti „gyűlölségre”. (Ami újabb adalék a *militia-malitia* szójátékra.)

²¹ „the Turkes have woune diverse places uppon the river Sava, that by negligence were unpurveyed of all necessaries for the defence and how at his departing they lay at siege before Belgrado, whych is a strong castelle and metely well furnyshed that by his opinion hold yet and shall resist being succurred and if suche place be lost, he saith all the realme shalbe lost” – uo.

²² Bár kaotikus volt a helyzet a vár irányításában, bánjai sem voltak jelen, s mindössze 700-an védtek, jól el volt látva hadiszerekkel és élelemmel. Tubero is megerősíti, hogy jóllehet szűkölködtek lőporban, „nem hiányzott az élelem, nem szenvedtek az éhségtől” – *Ludovicus Tubero*: Kortörténeti feljegyzések (Magyarország). Közreadja Blazovich László, Galántai Erzsébet. Szeged 1994. 304., 320.; *Szakály Ferenc*: Nándorfehérvár 1521: a vég kezdete. In: Az Lándorfehérvár elveszésének e oka vót és így esött. Sajtó alá rendezte Kovács István. Bp. 1980. 83–164., 113., 134.

²³ „as to the succors to be sent thither thambassador affermeth in hongre they have no money, no capitaynces, no fotomen, no ordinance but a good nombre of lyght horses, better than Turkes” – BL, Cotton MS, Galba B VII. fol. 69r–72v.

²⁴ „for lack of the forsaid apptenure, it too esteme them but litill, in comparason of the power of their enemies, the mylitia since the b[e]reafe of kyng mathyas was for lack of experience by reason of the contynual peace almost extincted” – uo.

Ezt hallván a császár hitet tesz, hogy „késelem nélkül Magyarország segedelmére lesz”, mivel „neki, mint a keresztény fejedelmek fejének, kötelessége megvédelmezni a kereszténységet”.²⁵ A prépost ezután újabb lapot vesz elő a tarsolyából, mondván, hogy nem csupán ezért köteles Károly védelmet nyújtani, hanem „a közöttük lévő kölcsönös rokonság” okán is, „mely király ura és a (császár) fivére, Ferdinánd között nemrégiben kovácsolódott az atyai birtokok biztonságát illetően, továbbá a Frigyes császár idejében László királlyal kötött a királyi címet illető szerződés és szövetség” miatt is.²⁶ A magyar kormányzat kihasználja mind az Ulászló-Miksa közötti 1491-es egyezség, mind az 1515-ös a Habsburg-Jagelló örökösödési szerződés ütőkártyáját is. Kétségbeesésében II. Lajos mindent latba vet a birodalmi segély megszerzéséért: azt is, hogy a Habsburgoknak, mint örökösöknek kötelezettségeik is vannak a *regnum* védelmét tekintve. „Az ő (III. Frigyes) és minden jogos leszármazottja a fiág kihalása esetén örököse a királyságnak”, „Miksa császár és a fent említett László közötti szerződés értelmében”.²⁷ Ha mégis II. Lajos „leszármazottai kerülnének a trónra”, akkor is büszkén tekintené őt (Károlyt) a (magyar királyság) *pairjének* (azaz a *regnum* testéhez tartozónak), és „ő és alattvalói örökké hűek lesznek hozzá (a császárhoz)”, esküjük hozzá köti őket, „s így (a királyt a császár) meg fogja szabadítani” a mostani szenvedés, a török „sanyargatás alól”. Károly „minden ellensége ellen örömmel fog a király segítségére sietni”.²⁸ Lajos jól ismeri „a sok nehézséget, amit a francia király okoz” a császárnak, „nem kívánja most, hogy hagyja félbe vállalkozásait”.²⁹ Balbi megfogalmazza reményeit arra nézve, ha ennyi mindenre hajlandó a király, a császár „találjon valamilyen megoldást”. Akár úgy is, hogy a saját magának járó „juttatásokat vizsgálja át”, hogy a rendek beleegyezzenek, hogy az általuk megítélt „birodalmi segély egy részét” – a *Romzug* címén megszavazandót – „Magyarország védelmére fordítsák”. A császár úgy nyilatkozott, hogy „a német fejedelmek örömmel fognak hozzájárulni”.³⁰

²⁵ „towching the assistence themperor shuld do yt withouthe any delay he being chief of the temporall princes, and bound aboue all other to the defence of christendome” – uo.

²⁶ „reciporce affinitie [...] contracted betwene the kyng his maister and his brother Ferdinando for the suretie of the paternell dominions, and for the title by composition and treatie made in tyme of the emperor Fretherrike with kyng Ladislaus” – uo.

²⁷ „he and all his successors lawfully here of the realme which by the last contrectation betwene the emperor Maximilian and Ladislaus as it specified in default of heires males” – uo.

²⁸ „shuld to his maiestie and his discendents succede, wherfore he myght repute the same as oone of his pers and generally the kyng with all his subjets shallbe perpetually bound to hym and will not faile being delyvered oute of the present oppression hereafter, to recompense his maiestie against all his enemies none excepted, with courespondent plaisure and assistence” – uo.

²⁹ „the kyng is enformed of the greate wronge and griffe to hym made by the french kyng, [...], he doo not dissire hym to leve his entreprises” – uo.

³⁰ „a means with his comodities be examyned, as it to consent that a part of thassistance granted by thastats of thempery, be employed to the defence and conservation of hongre, wherein he putte no doubt the prince[s] of almayne woll gladly condiscende” – uo.

A jelentésnek viszont vannak hitelt érdemlő információi a Nándorfehérvárra küldött lengyel segítséget illetően is. A vár eleste után a királyi felvonulásban és az 1521. szeptemberi bácsi-mohácsi táborban részt vettek I. Zsigmond seregcsapatai. „A követ elmondta, hogy Lengyelország királya nyolcezer gyalogost és kétezer lovast küldött”, akiket, „miközben már úton voltak”, az országát ért tatár támadás miatt „visszahívta, kivéve kétezer gyalogost és 500 lovast”.³¹ Lengyel források megerősítik, valóban betörték a törökök és csak 2500 főnyi erő indult útnak.³² A követ indulása idején még nem érkeztek meg. A létszám nagyságrendileg illik a mohácsi táborból októberben szétszéledő királyi sereg arányához. Azt viszont nem tudjuk, pontosan hányan is érkeztek meg, talán még a „maradó” 2000 gyalogos is túlzás. Mi több, kevésbé hihető, hogy Zsigmond összesen tízezres sereget szándékolt volna küldeni – II. Lajos jóval nagyobb sereget várt nagybátyjától³³ –, de a követ azt is sulykolni szeretne volna, hogy a Jagellók összezárnak, és Lengyelország is részt vállal a török elleni küzdelemből, ezért sem csak a nyugati fejedelmek pénzére áhítoznak. Zsigmondnak megvolt a maga baja, egy ekkora, Balbi által felvázolt expedíciós hadtestet nem lett volna képes pénzelni sem. Összehívta ugyan a haditanácsot, hogy a segítségnyújtás ügyét megvitassák,³⁴ de a lengyel történetírásban is vitatott, mennyire volt komoly a szándéka, s mennyire volt jelentős az a tatár akció, melyre hivatkozva csak kisebb kontingenst küldtek, azt is késve.³⁵ Tubero szerint a szultán tudatosan „térítette el” a lengyel segítségnyújtást, s „nagy mennyiségű aranyat” küldve vette rá a tatár kánt a támadásra.³⁶ A töröknek kapóra jött, hogy a Jagellókat megoszthatja, és leválaszthatja Zsigmondot Magyarországról. Ebben vette igénybe a krími tatár kánt is, aki a Jagellók ellenfeivel, Moszkvával és a Német Lovagrenddel is szövetekezett (1519).³⁷

³¹ „the kyng of pollon had send viii^M fotemen and ii^M horsemen and being on their way he had newes the tartares had envaded the realme, wherfore hewas compelled for his owne defence to contremande them saving ii^M fotemen and v^D horses that proceded furth in their journey” – uo.

³² „in subsidium quingentos equites armatos et duo milia peditum” – Zsigmond Bátori István nádorhoz, Krakkó: Acta Tomiciana. Epistole, legationes, responsa, actiones, res geste serenissimi principis Sigismundi, eius nominis primi, regis Polonie ... per Stanislaum Gorski. I–VIII. Posnaniae 1852–1860. (a továbbiakban: AT) V. 390. (418. sz.); Lajoshoz: AT V. 395. (425. sz.) A lengyel erőket máshol kellett bevetni: „milites, quos habere potuit, in terras Russie collocavit” – Krzysztof Szydłowiecki kancellár Bátorihoz, Krakkó, 1521. júl. 16.: DL 23 568. Kiadva: *Iványi Béla*: Adalékok nemzetközi érintkezéseink történetéhez a Jagelló-korban. 3. közlemény. Történelmi Tár 7. (1906) 321–367., 327–328. (26. sz.).

³³ 15 ezer katonát: *Ilona Czamańska*: A lengyel-török kapcsolatok fordulópontjai a 16. század első felében. In: Közép-Európa harca a török ellen a 16. század első felében. Szerk. Zombori István. Bp. 2004. 91–103., 95–96.

³⁴ AT V. 387. (413. sz.).

³⁵ *Czamańska, I.*: A lengyel-török i. m. 96. 26. jegyz.

³⁶ *Tubero*: Feljegyzések i. m. 295.

³⁷ *Zombori István*: Jagelló-Habsburg rendezési kísérlet 1523-ból Krzysztof Szydłowiecki naplója alapján. In: Krzysztof Szydłowiecki kancellár naplója 1523-ból. Sajtó alá rendezte Zombori István. Bp. 2004. 219–328., 253.

Zsigmondnak az unokaöccse számára nyújtandó segítségnél sokkal fontosabb volt, hogyan óvja meg dél-keleti határait a török-tatár veszélytől.

A jelentés értékes adatokat közöl az 1521-ben Magyarországra törő oszmán seregről is. Előadta, hogy „nem olyan nagy, mint sokan gondolták”, s nem olyan „félelmetes”, mint látszott, s megerősítette, hogy „a janicsárok nincsenek többen hétezernél, 12 ezer lovassal, valamint 15 vagy 16 ezer *másféle* lovascsapattal, akik járatlanok a harcban, és lószerszám nélkül ülik meg lovaikat”.³⁸ Feltehetően ez utóbbi a török hadsereg reguláris erőit követő akindzszikre és más irreguláris martalóc elemekre utalhatott. Elmondja ugyanakkor, hogy az oszmánokat sok *pioners* és *laborers* kíséri, akiken minden bizonnyal az útépítő-, utászalakulatokat, az erdőségeken át utat vágó szekercéseket és egyéb, a „terepen kiszolgáló tevékenységet” végző, kiegészítő munkálatokat végző alakulatokat érthetjük.³⁹ A prépost, egyházi emberhez képest láthatóan kiváló értesülésekkel bírt a török hadsereg felépítéséről, struktúrájáról, amely a magyar hadseregnek Nándorfehérvár előtt a történetírásban igen negatívan értékelt felkészültségét, hírszerzését új, akár pozitívabb megvilágításba helyezheti. A fenti adatok pontosabb képet adnak, mint a többnyire nagyságrendekkel nagyobbra tett korábbi becsléseink. (Szakály Ferenc még a reguláris hadakat is 70–80 ezerre tette.⁴⁰) Figyelemre méltó azon – talán túlságosan optimista – kijelentése is, hogy „olyannyira (értsd: kevésbé félelmetes erejű a török sereg), hogy kisebb segítséggel is jó kilátásai lehetnek, hogy (Lajos) visszaszerezheti, amit elvesztett”.⁴¹ Ezzel a császári audiencia közönségére próbált olyan benyomást tenni, hogy Magyarország katonai helyzete még nem olyan katasztrofális, hogy akár egy kisebb befektetéssel ne lehetne, akár jelen helyzetében is felmenteni.

A magyar történetírásban kevésbé ismert történettel szolgál a prépost I. Ferenc francia királyról. A Valois-uralkodó „megvesztegetett és lefizetett 20 ezer cseh gyalogost és kétezer cseh lovas, hogy jöjjön a szolgálatára”.⁴² „Erről tudomást szerezvén a magyar király, mint szuverén uruk, nyomban, fővesztés és jószágvesztés terhe mellett elrendelte, hogy álljanak szolgálatára, s miután néhány esetben példát statuáltak, négyezren (a gyalogosok közül), a lovasok egy részével a fizetség feléért szolgálatába álltak.”⁴³ „A többiek, akiknek ugyanazt ajánlották,

³⁸ „As to the Turkes army he shewed that uppon true informacon yt was not so greate as many thynketh, and that the brute symmyth, affërmyng the Jannysers do not passe vii^M with xii^M good horsemen, and xv or xvi^M other horsemen unexperymented for the warre, and withoute harness” – BL, Cotton MS, Galba B VII. fol. 69r–72v.

³⁹ „and beside that a greate multitude of pyoners laborers and other serving the field” – uo.

⁴⁰ Szakály, F.: Nándorfehérvár i. m. 134.

⁴¹ „insomoche that with no greate assistence the kyng of hongre as in good hoope to recover all that he hath lost” – BL, Cotton MS, Galba B VII. fol. 69r–72v.

⁴² „Furthermore he shewed the frenche kyng by suburnation of money had moned the nombre of xx^M Boemmes on fote and ii^M horsemen to come in his service” – uo.

⁴³ „the kyng of hongre uppon knowledge therof, as theyr souerayne lorde uppon payne of confiscation of body and goodis comanded them to goo in his assistence, and after many instaunce[s] made, iiiii^M with a part of the horsemen for halfé wage went to serve hym” – uo.

azt mondták, az ő privilégiumuk lehetővé teszi számukra, hogy amikor a fejedelmüknek nem kell rendelkezésére állniuk, annak a zsoldjába álljanak, akiknek csak akarnak, aki nem fejedelmük ellensége.”⁴⁴

A történetről annyit tudunk, amit maga Lajos ír Zsigmond lengyel királynak, július 30-i levelében. A csehek nagy része a francia király zsoldjába akar állni, hogy a császár ellen harcoljon, ezért nem tud segíteni sem Károly, sem Ferdinánd.⁴⁵ A király megtiltja nekik, de ők privilégiumaikra hivatkoztak.⁴⁶ A király „nem ismeri” e kiváltságokat, s vita is támad köztük, majd Lajos követet küld, hogy jobb belátásra bírja őket, s adják meg a neki járó hadi szolgálatot. Cseh – és a Birodalomból származó egyéb, svájci, német, flamand – zsoldosokat alkalmazott a Valois-hadigépezet, különösen az itáliai háborúkban. Az viszont kevésbé hihető, hogy a Nándorfehérvárra küldendő cseh hadseregből „fizetett” volna le 22 ezret, a létszám is kétségtelenül túlzó. Kérdés, hogy II. Lajos cseh alattvalói kötelesek lettek volna-e hadba szállni a magyar királyság védelmére. Bár a király az első alkalommal úgy szól, *subsidiūm*ot kér a csehektől, a következő esetben már *stipendium*ról van szó. Megpróbálkozott ugyan a cseh rendektől *auxiliūm*ot kérni, de a rendek nem hajlottak a király szavára, így ő hajlandó lett volna zsoldot is fizetni. Az idő rövidsége okán is azt mondhatjuk, valószínű, a király fizetett cseh zsoldosokat kívánt felfogadni, de azok nem álltak a szolgálatába, bár Lajos szerint szívesen harcoltak volna inkább a török ellen, de gyaníthatták, a magyar királynak nincs pénze, ezért mondták, ha nem kapják meg, a francia királyhoz állnak.⁴⁷ Végül is egyénileg kötött zsoldos-szerződések részeként érkezett néhány ezer cseh a Nándorfehérvár eleste után felvonult seregbe.⁴⁸ A többi, I. Ferenc „zsarolása” már Balbi szándékos túlzása. A követ célja az lehetett, hogy ezzel hasson a császárra, hogy kössön békét a franciákkal, akik hatalmas hadsereget képesek toborozni, mérhetetlen pénzükkel a fél világ zsoldosait felfogadják, még Csehországból is, így nincs is értelme velük háborúznia, jöjjön inkább a keresztes harcra Magyarországra. Mindenesetre, a jelentés érdekes dokumentuma a nemesség katonáskodási kötelességének. Ha elvonatkoztatnánk a „cseh” nemzetiségűektől s azt mondanánk, hogy a Jagellók magyar alattvalóiról van szó, ez a felfogás érdekes leképezése lehetne a néhány évvel korábbi *Tripartitum*nak. Balbinak első kézből származó értesülései lehettek a Hármaskönyvben megfogalmazott nemesi jogokról, hiszen

⁴⁴ „the remenant offered the sembleable, saying their previlage permytted whan their prince wolde not have them, they might take their profite with eny other not being his enemy” – uo.

⁴⁵ „magna Bohemorum pars nititur ire ad stipendium regis Gallie contra cesarem. Quod si fiet, nec cesar, nec Ferdinandus, alioqui propensi, opem nobis ferre poterunt” – Tétény: AT V. 392–393. (422. sz.).

⁴⁶ „prohibuimus eos, ne quid agant, sed nescimus, quibus privilegiis innituntur” – uo.

⁴⁷ „heri venerunt ad nos duo ex ipsis, qui dicunt, se libentius facturos stipendia apud nos contra Turcos, que si negabuntur, sese omnino ad Gallum profecturos” – uo.

⁴⁸ Okt. 7.: DL 23 587.; A Magyarország és Szerbia közötti összeköttetések oklevéltára 1198–1526. Szerk. Thallóczy Lajos, Áldásy Antal. (a továbbiakban: Szerbia) Bp. 1907. 355. (466. sz.); *Bánlaky Breit József*: A magyar nemzet hadtörténelme. I–XXII. Bp. 1928–1942. – <http://www.mek.oszk.hu/09400/09477/html/0012/921.html#note9> (2013. okt. 17.)

többször járt együtt követségben Werbőczy Istvánnal.⁴⁹ A történet több eleme nem valós: nem tudunk arról, hogy Csehországban felségárulási perekben elítéltek volna olyanokat, akik nem teljesítették katonai kötelezettségüket. A jelentés arról is ír, hogy „mindazonáltal nem tudunk arról, hogy (a csehek) elmentek volna, s tekintve, hogy a hosszú és fárasztó út, melynek során erős városokon és nagy folyókon kell keresztülmenniük, mielőtt a francia király színe elé érnének, nagyon nehéznek ígérkezik, így kevéssé valószínű, hogy a segítségére lehetnek, tekintetbe véve, hogy királyuk folytonosan akadályozza őket ebben”.⁵⁰ Nyilvánvaló, hogy ha cseh zsoldosok I. Ferenc szolgálatába akartak volna állni, nem riasztotta volna el őket semmilyen folyó, talán ki sem fáradtak volna a hosszú út során.

A prépost a Habsburgoknak ajánlott új szövetségen túl arról is szólt, hogy megbízatása van arra is, hogy a pápával és más fejedelmekkel is kössön szerződést és egyezséget.⁵¹ Jóllehet ebben benne volt, hogy „a császár tudtával és szándékaival összhangban”, nem lehetünk benne teljesen biztosak, hogy milyen tárgyalásokba ment volna bele Balbi más fejedelmekkel, különösen a francia királlyal, ha nem kap támogatást a Habsburgoktól. Sokáig vár a császár döntésére, Károly csak halogatja a válaszadást, mindig újabb és újabb határnapokat jelölnek meg, mikor fog megérkezni.⁵² A követ türelme fogytán volt, ezért léphettek életbe más tervek. Tudjuk, útja során tervbe vette, hogy Párizsba is utazzék, amire nem került sor, de a magyar vezetés eszköztárában benne rejtőzhetett az is, hogy kénytelen a Valois-khoz fordulni. A jelentés nem konkretizálja, milyen „más ügyekben” van egyéb felhatalmazása, amiben „bővebben fogja kifejteni, mivel van megbízva”.⁵³ A követ még az angoloknak sem akarta elárulni, hogy ha odáig fajul a helyzet, I. Ferencet is felkeresi szövetségi ajánlattal. A császár is tarthatott attól, ha a követ elmegy Franciaországba, Ferenc kihasználja a lehetőséget, és ő karolja fel II. Lajost. Tudjuk, Balbi december végén Franciaországba készült. Panaszkodott is Wolsey bíborosnak, hogy „a császár ez ideig semmiféle segílyt nem küldött”. E terve végül kútba esett, mert sem a császár, sem Wolsey nem akarta, hogy a Valois-k kerüljenek ki ebből a helyzetből úgy, mint Magyarország megmentői, s így közelebb kerüljenek szövetségesükhöz, a pápához.⁵⁴

⁴⁹ 1521 tavaszán a wormsai Reichstagon, febr. 14: DL 105 256., manu propria.

⁵⁰ „ther is no newes of their deperting, and consideryng the long and deficile way by reason of the strong tounes and greate rivers, they have to passe before they come to the frenche kyng, it is thought very hard, they might do hym any helpe, consideryng also the continuall inhibitions they had from the seid kyng” – BL, Cotton MS, Galba B VII. fol. 69r–72v.

⁵¹ „Item thambassador of hungre declared to have in charge to entre by themperors counsaile and consent, with the pope and other princes into any treatie and amitie” – uo.

⁵² „wherein and for the aunswere and resolution, he was remitted to themperor retour from Evera, that shalbe to morrow at nyght on Monday at the furthest” – uo.

⁵³ „he wolde shewe more largely with other matiers to hym comytted” – uo.

⁵⁴ „auxilium tamen contra fidei hostes Regi nulla ratione fuisse recusaturum [...] subsidium Germanicum, in quo si quae est spes reliqua rei Hungaricae sublevandae et non alibi est constituta, aut omnino negligatur” – Dover, 1521. dec. 26.: BL, Cotton MS, Vespasian I. fol. 64r.; Londoni okmt. I. 68–69. (3. sz.), LP III/2. 812. (1900. sz.).

A magyar kormányzat arra is hajlandó lett volna, hogy Velencét befektítve próbálja meg tőkét kovácsolni. A követnek arra is „hasonló, teljes felhatalmazása volt, hogy egy titkos kihallgatáson el fogja árulni, kik azok, akik a törököt királya ellen uszították és pénzelték”.⁵⁵ Nyilván Velencére gondolhattak. Volt olyan fontos momentum, ami már csak a császári audiencia után, a Habsburgok tudta nélkül került szóba: Balbi az angol követekkel tárgyalva „megmutatta, hogy megbízatása van, hogy a királyhoz (VIII. Henrikhez) forduljon, nem csak, hogy bemutassa hányattatásait és segítségért folyamodjon, hanem megújítsa a régi szövetségeket ura és őfelsége között”. Itt a Zsigmond által 1416-ban kötött canterbury-i szövetkezésre gondolhatott.⁵⁶ Elmondta, hogy örülne, ha haladék nélkül találkozhatna Wolsey bíborossal, mivel „sürgősen Rómába is mennie kell”.⁵⁷ Erre az angol követek biztosították, hogy nemsokára „találkozni fognak”, mert (Wolsey) is haladéktalanul elindul Calais-ból.⁵⁸

A szeptember 10-én érkező hír azonban felborította a terveket: Wolsey követi jelentették, a Magyar Királyság „legerősebb várát, az ország kapuját, mely minden más várnál jobban szolgálta az ország védelmét és határainak őrzését”, elfoglalták a törökök.⁵⁹ Azt is tudták, hogy Ferdinánd főherceg 3000 gyalogost küldött, három hónapra elegendő zsolddal ellátva.⁶⁰ Ezt megerősíti Lajos I. Zsigmondhoz írott levele, igaz, egyelőre csak 1000 érkezett meg, a többi késik, s a fizetésükről sincs szó.⁶¹ (Ők lehetnek a *Theutoni pedites*, akik október elején a mohácsi táborban vannak.⁶²) Erre határozta el Balbi, hogy közvetlenül Wolseyhoz megy, „hiszen ő a legjobb tanáccsal tud szolgálni”, meg fogja mondani, „mi utat lesz legjobb követnie”.⁶³ A sorok között olvasva felsejlik, hogy a követ a császártól sokat már nem remél, hiába az örökösödési szerződés megújításának a „mézesmadzagja”. Új utat kell követnie, ami „jobb” lesz, mint az eddigi orientá-

⁵⁵ „for the same playne powers, as in a secret audience [...] the ostension of those that have incyted and moned the Turkes against his maister” – BL, Cotton MS, Galba B VII. fol. 69r–72v.

⁵⁶ „he hath in comission to resorte to the kynge hyghness not ouneley for to demonstre[t] their adversities and dissire assistance but also to renew the ancien confederations betwene his hyghness and his maister” – uo.

⁵⁷ „saying if he myght have had his expedition of your grace [...] he wolde be very gladd[e] thereof, for the urgent necessitie he hath to go to Rome” – uo.

⁵⁸ „wheruppon we have told hym at his being with your grace [...] as he will come thitherward” – uo.

⁵⁹ „newes ben comin from Don fferdinando that the Turkes have taken Belgrade, [c]ntre of Hongre of situation and of strengist served above all others for the conservation and defence of the realme” – PRO SP1/23. 50. Regeszta: LP III/2. 648–649. (1561. sz.); Londoni okmt. II. 25–28 (3. sz.).

⁶⁰ „Don fferdinando had sent to the kyng his maister iii^m fotemen paid and provided for three moneths wages” – PRO SP1/23. 50.

⁶¹ „Ferdinandus mittet nobis tria milia peditum ex Germania, quorum mille hoc triduo ad nos pervenient alia duo paulo tardius” – AT V. 393. (422. sz.).

⁶² Szerbia i. m. 355. (466. sz.).

⁶³ „make all possible instance for the resolucion of themperor towching thassistance he loked to have of His maiestie. [...] he is determyned to resorte unto your grace and the Kynge, as shalbe most expedient for his charges, with yor grace best counsell” – PRO SP1/23. 50.

ció, amelyben mindent V. Károlytól vártak, s igazán „a hasznára lesz” Magyarországnak. Természetesen ahhoz, hogy legyen értelme egyáltalán kérni segílyt Angliától, tudatosítania kellett, Magyarország nem veszett el teljesen, hiszen „Nándorfehérvár és Buda között még jó néhány vár áll”. Ezek „ellen tudnak állni, ha el vannak látva és fel vannak szerelve”.⁶⁴ Az angolok gyanították, hogy a legtöbb magyar végvár rossz állapotban van, ezért is írhatják Balbi jelentésén valamelyest átlátván, hogy „nem tudom bizonyossággal megmondani mi fog történni”.⁶⁵

II. Lajos követe – tudatában lévén annak, hogy beszédét minden, a császárhoz akkreditált hatalom képviselője hallja – nyíltan felvetette, hogy már a király életében léptessék életbe a Habsburgokkal kötött örökösödési szerződéseket, és ha már örökölni kívánják az országot, vállaljanak részt annak védelméből. Még nem tudni, lesz-e Lajosnak fiú örököse, de már odáig megy a politikai vezetés, hogy ezzel is birtokon belülre engedi a Habsburgokat, mint a magyar korona örökösseit. Az országnak nincs hadserege, nincs utánpótlása, erőforrásai nem elegendőek a védekezésre. Külső segítség híján el fog veszni. A beszámoló olyan képet fest, mintha Károly és Ferdinánd már-már a regnum védelmét is magukra vállalták volna. Úgy tűnik, Magyarország megmenekülése, bár él a Jagelló- király, egyedül már csak a császáron és a főhercegen múlik. Ezért Lajos – vagy a kormányon lévő kör – arra is hajlandó, hogy megújítsa az örökösödési szerződést akkor is, ha fiúutódai születnének. Mindazonáltal a kormányzat alternatívákkal is kísérletezett, ha mégsem kapnának támogatást a Habsburgoktól. Hajlandóak voltak akár odáig is elmenni, hogy nem csupán az angolokkal, hanem a Valoisokkal is szövetkeznek. Ez arra mutat rá, hogy még 1521-ben is, az erőteljes Habsburg-dominancia ellenére is létezett valamiféle mozgásteret a magyar külpolitikának. Ilyen alternatíva lehetett az is, hogy egy Velence-ellenes ligába is megpróbálják bevonni az európai hatalmakat – éppen egy, a Köztársaságból származó diplomata útján.

⁶⁴ „also that betwene Belgrado and Buda ben diverse places able to resist in case be furnished” – uo.

⁶⁵ „I can not with certintie tell what it is [being?] done therein” – uo.